



Elfeledett életutak, el nem mondott élettörténetek

A társadalomkutatók, a történészek, a néprajzosok szívesen dicsekednek azzal, hogy századunk hatvanas éveiben fölfedezték az ÉLETTÖRTÉNETEK, a személyes életutak fontosságát. S ebben van is valami igazság. Ez volt az az időszak, amikor százával készültek az élettörténeteket tartalmazó könyvek, amikor az elmondott személyes életút a kutatók szemében éppen olyan fontos dokumentummá vált, mint az írott, a hivatalos dokumentumok. Az élettörténetek alapján ebben az időszakban újraírták egy-egy ország, egy-egy vidék történetét vagy annak egy részét. Még fontosabb szerepe volt az élettörténetek térhódításának azokban az afrikai államokban, amelyek korábban nem is rendelkeztek megírt történelemmel, az ország történelmét szóbeli történetekből építették fel.

Azt lehet mondani, hogy ebben az időszakban az EMLÉKEZET hirtelen előtérbe került, fontos dokumentumforrássá vált. Elfogadottá vált az a nézet, hogy egy nép, egy ország, egy vidék történelme nem csupán abból áll, amit vezetői írnak vagy íratnak róla, hanem figyelembe kell venni a sok-sok egyéni mikrotörténetet is, amelyet az adott kultúrához tartozó személyek élnek meg nap mint nap.

Az emlékezet felfedezésének hulláma nem hagyta érintetlenül a romániai magyar kultúrát sem. Tucatnyi olyan könyv jelent meg a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján, amely leírt élettörténeteket tartalmazott, mégpedig azzal a szándékkal, hogy a nagy történelem egy-egy kis darabját alternatív módon, a szélesebb társadalom szempontjából mondja el.

Bármennyire is büszkék a társadalomkutatók erre az időszakra, meg kell mondanunk, hogy az emlékezet fontosságát, társadalomalkító erejét nem ők fedezték fel és vették igazán számításba, hanem századunk jobb és baloldali diktatúrái. Azok a hatalomra került társadalmi erősoportok, amelyek igyekeztek teljesen átírni egy országot, egy nép történelmét. Minden eszközzel arra törekedtek, hogy hatalmuk gyakorlásáról csak olyan történelem íródhasson, amilyent ők kívántak.

Ezeknek a totalitárius diktatúráknak a vezetői nagyon jól tudták, hogy milyen veszélyt jelent számukra az emlékezet, a megélt események utólagos elmondása. Tudták azt, hogy az emlékezet, a történetmondás akármilyen szűk körben is történjék, történelemalkító tényező. Ezért mindenre képesek voltak, hogy az emlékezetet száműzzék, a történetek elmondását lehetetlenné tegyék. Voltak diktatúrák, amelyek a fizikai megsemmisítésben látták a legbiztosabb eszközt. A hírhedt náci vezér, Himmler jelentette ki a “végső megoldással” kapcsolatban, hogy “történelmünk dicsőséges fejezete ez, amelyet soha nem írtak meg, és nem is fognak megírni”. Elődje, egy XV. századi azték uralkodó visszafogottabb volt, amikor csak annyit tett, hogy elrendelte minden dokumentum megsemmisítését, hogy saját maga írhatta újra népe történelmét.

Más diktatúrák a lélektani kényszert, a megfélemlítést használták fel arra, hogy kordába tartsák az emlékezetet, megszüntessék a történetmondás alkalmait, elhallgattassák a történetmondókat, miközben más, úgynevezett hivatalos történelmet írtak az elhallgatott történelem helyett.

Viszonylag egyszerűbb lenne a dolgunk ezeknek a diktatórikus rendszereknek a megítélésben, ha csupán arról lenne szó, hogy hamisítottak. Ha csupán arról lenne szó, hogy a ténylegesen megtörtént dolgokat elhallgatták vagy elferdítették, s helyükbe más történeteket mondtak, más történelmet írtak. Azért lenne viszonylag könnyebb dolgunk, mert a diktatúrák nem tartanak örökké, s időről időre lehetőség nyílik a korrekcióra, a hamisítások leleplezésére, az eltakart események feltárására. Azonban a diktatúrák bűne nem csak a hamisítás, nem csak a valóság tényeinek elferdítése. Működésük során ennél nagyobb rosszra is képesek, különösen ami az emlékezet működését illeti.

Ahhoz, hogy ténylegesen felmérhessük a diktatúrák romboló hatását, azt kell először megnéznünk, hogy milyen szerepe van az emlékezetnek a társadalomban. Minden közhiedelemmel ellentétben a történetek felidézése, újbóli és újbóli elmondása nem csupán szórakozás, nem csupán kellemes időtöltés, hanem rendkívül fontos, az egyéni életutat és a közösségi kultúrát egyidőben építő mozzanat is. Ellenállhatatlan kényszert érzünk arra, hogy a velünk megtörtént eseményeket családtagjainknak, barátainknak, ismerőseinknek elmondjuk. Lehetőleg kikerekítve, magyarázatokkal, értelmezésekkel bővítve. Ezek a történetmondások lelki egyensúlyunk, önérzetünk stabilitása és épsége szempontjából rendkívül fontosak. Létszükséglet számunkra, hogy elmondott történeteinkre visszajelzéseket kapjunk, hogy meghallgassanak bennünket. Ha ez nem történik meg, akkor bizonytalanná, kiegyensúlyozatlanná válunk. Az események, történetek elmondása másokhoz kapcsol, másokat hozzánk kapcsol, és ez hozza létre a mindennapi élet során az emberi kapcsolatok létfontosságú szigeteit, a társadalmi élet apró sejtjeit.

A diktatúrák által keltett lelki kényszerek és félelmek pontosan a mindennapi élet működésének ezen apró, otthonos és biztosnak hitt szigeteit veszik célba, amikor tiltják a történetmondást, az emlékezést, amikor az otthon biztosnak hitt falai közt is le kell halkítani a hangot, amikor bizalmas baráti körben is kerülni kell a tiltottnak tartott témákat. A diktatúrák által alkalmazott lelki kényszer és félelem hatására a történetek nem hangzanak el, úgymond bennünk maradnak. Ez pedig igen súlyos traumát okozhat, hiszen a ma fontos történetet nem ér rá holnap vagy éppen két évtized múlva elmondani. Ilyenkor nem az igazság sérül, s nem csak az önérzetünk, hanem mindennapi életvitelünk természetesnek hitt alapjai, beidegződései kérdőjeleződnek meg. A személyiség maga sérül, s ugyanakkor az a kisebb-nagyobb közösség, amelyhez a személyiség tartozik.

Ha visszapillantunk szűkebb régióink, a Székelyföld úgynevezett szocializmuskori történetére - de visszapillantathatunk régebbre is -, akkor több olyan időszakot is találunk, amelyekben a diktatórikus hatalom más történelmet írt, mint amilyen ebben a régióban történt, s amelyekben

a személyi, közösségi emlékezés erős korlátozás, tiltás alá esett. Az ilyen időszakok sorában a kollektivizálás korszakát szokás első helyen említeni, de említhetjük a nyolcvanas éveket, s említhetünk igen sok olyan egyéni sorsot, életeseményt, amelynek elmondása, személyes feldolgozása kénytelen-kelletlen elmaradt. Talán nem túlzás az elmúlt évtizedeket A BESZÉLÉSTŐL VALÓ FÉLELEM korszakának is nevezni. Olyan korszaknak, amelyben sok-sok közös és egyéni életesemény, életsors elmondatlan, feldolgozatlan maradt. Az ebből fakadó személyes és közösségi károkat - legyenek azok érzelmi, lelki vagy más természetűek - ma már nem is lehetne felbecsülni. S természetesen nem nagyon lehet az okozott károkat jóvátenni sem, hiszen azt a történetet, amelyet mondjuk huszonöt évvel ezelőtt kellett volna elmondani, ma már nincs kinek és nincs miért elmondani. Amit tehetünk, az azonban nem kevés.

Elsősorban azért lehet tenni valamit, hogy a beszéléstől való félelem korszaka a múlté legyen. A gyakorló társadalomkutatók jól tudják, talán mások is, hogy a félelmek még mindig bennünk vannak, sok esetben még most is azt gondoljuk, hogy jobb hallgatni, jobb nem beszélni. Ha sikerülne elérni, hogy minél több személyes történet kerüljön ki a társadalmi nyilvánosság falára, akkor talán lassan meggyökerezne az a meggyőződés is, hogy az emlékezés, a történetek elmondása immár lehetséges. Egy egészséges mentális állapot számára ez az életérzés szinte alapkövetelmény. Az emlékezésnek, a történetmondásnak ezt a rehabilitálását csak közlésekkel érhetjük el. Természetesen ennek csak akkor lesz gyakorlati haszna, ha az emlékezéseket csak a bátorítás szándéka mozgatja, nem pedig valamiféle politikai cél, elégtételkeresés vagy más efféle szándék.

Másodsorban amit még tehetünk, az sem sokkal könnyebb feladat. Nevezetesen : a székelyföldi régió szocializmus kori történetének megírása. Annak a múltnak a rehabilitációja, amely az itt élő emberek emlékezetében és történeteiben él.